

A MUNKABÉR KÉRDÉSÉHEZ

ÍRTA:

FÖLDES BÉLA

I. A munkabér és a mai társadalom.

A munkásság helyzete kétségkívül javult, jellegében előnyösen változott, ha vannak is egyes rétegek, amelyek a felmenő osztálymozgalomban nem részesednek. Anyagi értelemben javult a helyzet, de ami szintén nagyon fontos, lelkiileg, lélektanilag is. Régebben a legtöbb munkás sorsa csak némileg volt jobb, mint a teljes szegényé, mint a koldusé. Gond és bizonytalanság volt a sorsa, korai pusztulás vagy sivár aggkor. Legelsőbbrendű életszükségleteiről is csak a leghiánysabbban tudott gondoskodni; lakása, élelmezése, ruházata nem volt méltó az emberhez. Teljesen ki volt szolgáltatva a munkaadó önkényének. Ma mindez megváltozott. Betegség, rokkantság, öregség esetére, sok államban pedig munkanélküliség esetére is biztosítási intézmény keretében gondoskodás történt léthelyzetéről és a biztosításban résztvesz családjá is, özvegye és gyermeke is. Sok tekintetben jobb, biztosabb, gondtalanabb az élete, mint a középosztályú emberé és családjáé, ahol egy-egy betegség vagy a rokkantság, az öregség bekövetkezte a családot koldusbotra juttatja. A modern szociálpolitika még egyéb jótéteményeket is juttat a munkásnak. A családos munkás pótbért élvez, még a pihenőidejéről is gondoskodnak, hogy az alatt szórakozzék, edződjék, művelődjék, világot lásson. Intézkedések történtek a munkaviszony állandósítására, az elbocsátás alkalmával végkielégítésre, a vállalati nyereségben való részesedésre, sőt a munkásoknak a vállalat vezetésébe, igazgatásába való bevonására. Szövetkezetek gondoskodnak a munkásoknak jó és olcsó árukkal való ellátásáról, a munkások hitelszükségleteinek kielégítéséről, sőt önálló termelővé való fel-emeléséről. Politikai tekintetben teljesen egyenjogúvá

vált a többi osztályokkal, anyagi helyzetének és műveltségi fokának megfelelően tényezője, eleme lesz a nemzetnek.

Mely tényezők érlelték ezt a gazdasági, szociális, kulturális és politikai tekintetben öröndetes eredményt? Különösen három tényező: i. A nagyipar óriási tömegeket vett igénybe, amelyeknek megfelelő ellátásáról gondoskodni nem lehetett. A legborzalmasabb állapotok fejlődtek ki. Ezzel szemben, vagy talán éppen ezért, helyenként öntudatra ébredt ez a tömeg, arra való egyének vezetése alatt lassanként formulázták igényeiket, választójogot nyertek, bekerültek a parlamentbe, szervezkedtek a szakszervezetekben. Erőt képviseltek, amellyel számolni kellett. 2. Az állam és az egyén közötti viszony változása folytán az állam mindinkább kiterjesztette hatáskörét, a gazdaságilag gyengéket védelmébe vette, a gyári rendszer kinövéseit nyesegette, veszélyrétűsítést szervezett, a tőke és a munka viszályaiban mint közvetítő lépett fel, nagy mértékben tanulmány tárgyává tette a beteges állapotokat, állandó ellenőrzés alatt tartotta a gyárakat és műhelyeket. 3. A XIX. században lassanként megerősödik a szociális érzés, a szociális gondolkozás, a szociális békére való törekvés. A tőke maga létesít munkásjóléti intézményeket, a társadalom hajlandóságot mutat a szociális haladás érdekében áldozatokat hozni. Az egyház is felemeli szavát a szociális igazság érdekében. A munkaviszonyok, a munkásproblémák tanulmányozása a társadalomgazdaságtan egyik főfeladata. Az egyetemeken telepkeket létesítenek a munkások és a többi osztályok érintkezésének és megértésének előmozdítására.

Az említett három tényezőtől kívül vannak más tényezők is, amelyek a munkások helyzetének javításában közreműködtek, különösen a kulturális, a

közegészségügyi, a politikai és az erkölcsi tényezők, de a szociális haladás javarésze a felsorolt három tényezőnek tulajdonítható.

Milyen része van különösen a társadalomgazdaságtannak, ennek a nagytekintélyű modern tudománynak, az elért eredményekben?

Erre csak beható vizsgálódás alapján felelhetünk.

A társadalomgazdaságtan művelői többnyire erős szociális érzéssel fordultak a munkásprobléma kutatása felé. Központi probléma volt a munkabér kérdése, összefoglalva a százados munka eredményét és a sokféle munkabérelméletet, amelyek különben is két nagy elmélet körül csoportosulnak, többé-kevésbé azt mondhatjuk, hogy van két főteória és egy közvetítő teória. A két főelmélet röviden azzal jellemezhetjük, hogy az egyik kapitalisztikus, a másik szocialisztikus gondolkodás eredménye. A kapitalisztikus elmélet azzal is vált tekintélyessé, hogy tényeken alapul, tényeket magyaráz, míg a szocialisztikus elmélet, ha tényeken is alapul, azoknál meg nem áll, hanem követelményeket állít fel. Ezt magában véve nem lehet rosszalni. Olyan tudomány, amelynek alkalmazott része is van és kell hogy legyen, kell hogy vezéreszméhez vezessen. Avagy ki formulázza az irányeszmét, a tudatlan, a szociális agitátor, vagy szédelő? A technikus talán azt fogja mondani, hogy a fizikusnak nincs szakmájába hozzászólása, hanem a kontárnak? A tapasztalat is mutatja, hogy még olyan író is, aki szigorúan a „tisza elmélet” alapján akar maradni, kénytelen a további fejlődésről legalább egy szégyenlős formulát felállítani, vagy legalább is kritikát mondani, ami már bizonyos véleményt involvál. A „tisza elmélet” híveinek csak annyiban van igazuk, hogy van elméleti, társadalmi gazdaságtan és alkalmazott, gyakorlati gazdaságtan, társadalomgazdaságtan és társadalomgazdaságpolitika. Egyik sem érte el a tökélyt. Vannak az elméleti társadalomgazdaságtannak gyenge oldalai éppen úgy, mint a társadalomgazdaságpolitikának.

Már most visszatérve a két munkabérelméletre, a kapitalisztikus és a szocialisztikus munkabérelméletre, a következőket találjuk: a kapitalisztikus munkabérelmélet lényege az, hogy a munkabér minimumát veszi alapul, a szocialisztikus munkabérelmélet a munkabér maximumát. A kapitalisztikus munkabérelmélet azt tanítja, hogy a munkabér magasságát a munkás létfenntartási költsége határozza meg, míg a szocialisztikus munkabérelmélet azt tanítja, hogy a munkabér magasságát a munkás által előállított érték határozza meg. Ami persze inkább követelmény, inkább a jövő zenéje. A kapitalisztikus munkabérelmélettől az élet épügy mutatott eltérést, mint a szocialisztikus elmélettől, bár kivételek itt is, ott is előfordulnak. A fenntartási költség elméletét tulajdonképpen cáfolja az, hogy bizony a munkás munkája néha nem ér annyit, mint amennyi a

munkabér, másfelől, hogy vannak a kapitalisztikus gazdálkodás életében esetek, amikor a munkás a munka értéke szerint jutalmaztatik. A fenntartási költség mint a munka értéke, jelenthet egy minimumot, de jelenthet ennél többet is, míg az előállított több érték nem jelent mindig egy maximumot, sőt félé, hogy egy szocialisztikus társadalomban a minimum felé közelednék. A kapitalisztikus gazdasági rendszer mellett a fenntartási költség azért jelentett minimumot, mert a gépre támaszkodó nagyipar a munkásnak nem fizetett nagyobb bért, mint amennyi a gép által helyettesíthető munka költsége („gépber”). Ehhez járul, hogy a versenynek és különösen a világpiacon folytatott versenynek csökkentő hatása volt. Azonkívül még hozzájárult ehhez, hogy a nagyipar az első korszakban igen sok selejtes elemet alkalmazott, hiszen a gép többnyire csak egyszerű munkát kívánt, amelyet tanulatlan munkások, azután nők és gyermekek is végeztek, nem számítva azt, hogy nagy tömegekre lévén szüksége, nem nagyon lehetett válogatni. Navratil tanár is nagyértékű, mélyenszántó munkájában¹ beható vizsgálódásokat szentel a munkabér kérdésének. Nemcsak bő ismertetését adja a nevezetesebb munkabérelméleteknek és azok válfajainak, hanem részletesen foglalkozik a munkabérelmélet több fontos kérdésével, a munkabér tényezőivel mind a kereslet, mind a kínálat részéről, sőt az eszményi munkabér kérdését is felveti. Persze a téma majdnem kimeríthetetlen, de az olvasó, a tanuló a kérdés sok igazságát felismerheti és buzdítást nyer további kutatásokra. „A munkásosztály olyan alkotó része a társadalomnak, amelynek jó megélhetése elsőrendű érdeke a társadalomnak.” Mindamelllett a munkabért helyesen a vállalkozó szempontjából költségnek is minősíti és e szempontból a munkásvédő, társadalompolitikai gondolat előretörésével a vállalkozó költségének növekedését emeli ki. Óhajtanó ezzel szemben, hogy a közgazdaságtan a munkabért mind a két oldaláról *egyformán* vizsgálja meg és vizsgálat közben a munkabérrel kapcsolatban ne felejtse el sohasem, hogy a kutató közgazdasági szempontja fölötté áll a magángazdaságinak és hogy neki mindent ebből a magasabb szempontból kell megítélnie. De viszont azt se felejtse el, hogy a jövedelemeloszlás terén közgazdasági szempontból is csak azt vizsgálhatja, amit vizsgálatra a magángazdaság folyamatai nyújthatnak. Ebben teljesen igaza volna Navratilnak, ha a szociálpolitikai felfogás a munkások helyzetének javítását tényleg magángazdasági szempontból óhajtaná, de ez nem áll, mert éppen társadalmi, közgazdasági szempontból foglal emellett helyet. Kiemeljük még, hogy Navratil is természetesen visszautasítja a munkának egyszerű áruként való minősítését. Említsük még a következő tételét: A munkabér a társadalmi fejlődés során emelkedő irányzatot mutat.

¹ Navratil: Közgazdaságtan II. kötet, i. rész. 1939.

Végül felvetjük a kérdést: volt-e a tudomány-nak valami része a munkabérrendszer javításában? A tudománynak első feladata a tudást gyarapítani, de azért nem lehet tagadni, hogy a szociális tudományoknak nagy jelentőségük van a gyakorlati élet szempontjából. A társadalmi gazdaságtan azokkal szemben, akik a munkabérekérdést azzal elintézték, hogy a munkabér mint árú a kereslettől és kínálattól függ, arra figyelmeztet, hogy a munka egy különleges árú, amelynél sok körülmény miatt a verseny nem teljesen érvényesül. A munkásnak, ha éhes, mindenáron piacra kell dobnia az árúját, tehát kényszerhelyzetben van. A munkás, ha Jávában kedvezőbbek a viszonyok, mégsem mehet oda, mert az éghajlat megöli. Árúját pedig nem rakhatja ládába, mint a papírgyáros, mert tőle elválaszthatatlan. Árújának sorsa visszahat reá. Általában kedvezőtlenül alakulhatnak a versenyviszonyok, mert anyagilag gyenge és a gazdasági viszonyok iránt kevésbé tájékozott. Tekintettel ezekre a különleges körülményekre, a tudomány állást foglalt a munkabérprobléma alaposabb tárgyalásán alapulóan a munkabérelmélet exaktabb formulázása mellett és a munkabérviszonyok átalakítása mellett. Követelte a munkásvédelmet, a munkásbiztosítást, az egyesülés szabadságát, a sztrájkjogot, a családi pótbért, a fizetési szabadságot stb. A tudomány küzdött a munka méltóságáért és ezzel a munkást a társadalmi létrán felemelte. A tudomány nem volt elvonult, nem volt skolasztikus, nem volt vak, hanem belenyúlt az életbe, azt nemesítette, a társadalom legszélesebb rétegét méltóbb sorshoz juttatta.¹

II. A munkás a jövő társadalomban.

A szociális államban a munkabérproblémának természetesen különös jelentősége van. Némelyek azt mondják, hogy az az uralkodó probléma és a szociális jellegű munkabér egyáltalában a gazdasági élet kiinduló pontja, központja, pillére, dominánása. Minthogy a gazdasági élet szoros organizmust alkot,

¹ A probléma különböző részeivel kapcsolatban a szerző a következő dolgozatokban foglalkozott:

A szociális kérdéstről. 1870.

Társadalmi gazdaságtan. 6. kiadás, I. k. 1917.

Munkabér. Közgazdasági Enciklopédia. III. k.

A szociális igazság felé. 1936.

John Stuart Mill és a Trades Unions. Közgazdasági Értekezések. Új sorozat, 2. k. 1914.

Irodalomtörténeti adatok a gabonaáraknak a munkabérekre gyakorolt hatásáról. Közgazdasági Értekezések. 2. k. 1902.

A gabonaárak befolyása a munkabérekre. Közgazdasági Értekezések. Új sorozat, 2. k. 1914.

A munkabérről és az ipari kereset felosztásáról. Közgazdasági Értekezések. 1. k. 1902.

A munkásmozgalom legújabb iránya. 1872.

A szocializmus. 2. k. 1910.

Társadalomgazdasági reflexiók. Epilógus. 1931.

bár önkényes az, hol van eleje, közepe, vége, de mindenesetre olybá vehetjük, hogy a szociális államnak azzal kell kezdenie működését, hogy a munkából élő embernek a megfelelő életlehetőségeket biztosítsa és csak azzal karöltve és azzal összefüggésben és nemcsak szellemében és keretében szabályozza a gazdasági élet egyéb területeit. Ha erre az álláspontra helyezkedünk, két kérdést kell eldönteni: 1. Lehetséges-e ez? 2. Mik ennek a következményei? Az első kérdésre rövidesen felelhetünk. A szociális állam arra törekszik, hogy a munkás megélhetése ne a piac változó körülményeitől függjön, hanem az minden körülmények között biztosítva legyen. Az állam tehát törvényes munkabért állapít meg, mint ahogy ma már a minimális munkabér rendszere életbe lépett. Évszázadokon át uralkodott a törvényes kamatláb rendszere, tulajdonképpen szintén szociális jellegű intézkedés, a gyengébb társadalmi rétegek védelmére. A törvényes kamatláb rendszerének bizonyos következményei voltak, amelyekről erős viták folytak, de hogy az létezett, kétségtelen az is, hogy ezt lehetségesnek, keresztülvihetőnek tartották. Tehát épúgy a törvényes munkabért is lehetségesnek, keresztülvihetőnek kell tartani.

A második kérdés ilyen rendszer következményeiről, feltételeiről a következő elgondoláshoz vezet: elsősorban, természetesen szükséges, hogy a törvényes munkabér helyesen állapíttassák meg. A törvényes munkabérnek észszerűnek, a viszonyoknak, a gazdasági életnek megfelelőnek kell lennie. Nem szabad sem magasabbnak, sem alacsonyabbnak lennie. Ha magasabb, akkor esetleg a termelés korlátozásához vezet; ha alacsonyabb, akkor a munkás helyzetét rosszabbítja. A törvényes munkabér rendszerének következménye lehet az, hogy a törvényes munkabért maximumnak tekintik és hogy azok a munkások sem fognak ezentúl magasabb munkabért élvezni, akik ezt eddig megérdemelték. A törvényes munkabérrendszer következménye valószínűleg az lesz, hogy a gyengébb munkások, akik eddig csekélyebb bér mellett ugyan, de mégis valami keresethez jutottak, ezentúl teljesen kiszoríttatnak, tehát a társadalom terhére esnek. Ha a magasabb bért a termelés el nem bírja, esetleg az állam (egyenesen vagy leplezve), szubvenciók, adóelengedés alakjában kénytelen lesz a termelést támogatni, a munkabértöbbletet tehát magára vállalni, ahogy a törvényes kamatláb idején az állam, az egyház zálogházakat állítottak fel, ahol a kölcsönt kereső olcsó hitelben részesült.

A törvényes munkabérrendszernek velejárója természetesen a tőkekamat és a vállalkozói nyereség csökkenése, illetve csökkentése. A törvényes munkabérrendszer tehát szükségkép a jövedelemmegosztást módosítja, egyenletesebbé teszi, ami a szociális eszménynek meg is felel. Fontos az is, hogy a tőkés és a vállalkozó szellem érdekei meg ne sértessenek

oly mértékben, hogy a termelés ellanyhulásához vezessen. Hogy a törvényes munkabér mellett nem állapít-e meg az állam törvényes kamatlábat és törvényes profitrátát, az nyílt kérdés, de a tapasztalat erősen amellett bizonyít, hogy a profitráta törvényes megállapítása utat tör magának.

A törvényes munkabérrendszer végső következményében megfelelő népességi politikához is vezet, mert az életlehetőség a munkás számára csak úgy

biztosítható, ha a munkások száma egyensúlyban van a rendelkezésre álló fenntartási eszközökkel.

A társadalomgazdasági politikának a jövőben sokat kell foglalkoznia a munkabér problémájával, sokat kell a munkabér szempontjából vizsgálat tárgyává tennie, de azért a munkabér mégsem lesz centrális probléma, mert a társadalomgazdaságtannak és a társadalomgazdasági politikának csak egy centrális problémája lehet: a társadalom.